

zadi „igazság kritériumára”, hanem a szöveg „hamisságának”, eredendően fikciós voltának hű és leleményes visszaadása. Az Admirális műve pedig nem esztétikailag semleges hajónapló, amelyben egy új birodalom tényeit-adatait rögzítette, hanem az igazságot megkerülő, az igazság elől az irodalom legváltozatosabb fikciós formáiba való menekülés.

Kolumbusz naplója így inkább irodalom, mint dokumentum, akárcsak a „spanyol-amerikai krónikák” címkéjével ellátott XVI. századi művek egész sora. Hogy mennyire irodalom, s főleg hogy milyen irodalom ez a corpus, amelyben oly különös elegyet alkotnak a hagyományos szerző-, nyelv- és műfajfelfogások, már túlfeszítené e fordításkritikának induló recenzió kereteit. Most elégedjünk meg Szerb Antal bravúrával s Borgesnak azzal a bölcsességével, hogy a fordítás az alkotás egyik legszemléletesebb metaforája.

Scholz László

FEDEZZÜK FEL AMERIKÁT!

Daniel J. Boorstin: Az amerikaiak. A gyurmatosítás kora

Fordította Magyarics Tamás
Gondolat, 1991, 540 oldal, 496 Ft

Paolo Emilio Taviani: Kolumbusszal Amerikába. 1492

Fordította Toth Éva
Helikon, 1992, 110 oldal, 590 Ft

Carl N. Degler: Az élő múlt. Milyen erők formálják Amerika mai képét?

Fordította Szuhay-Havas Ervin
Európa, megjelenés előtt

Amerikát nem ismerjük. Az utolsó olvasmányos és nagyközönségnek szánt USA-történet 1946-ban jelent meg hazánkban (Nevins és Commager: AMERIKA. EGY SZABAD NÉP TÖRTÉNETE. Cserépfalvi, Budapest), az 1960-as években kiadott, szovjet szerzők által írt két-kötetes Amerika-történettel pedig kultúrpolitikánk irányítói minden bizonnyal el akar-

ták venni az érdeklődők kedvét a téma tanulmányozásától (AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK TÖRTÉNETE. I-II Gondolat, 1964). Az Egyesült Államok megalakulásának kétszázadik évfordulóján, 1976-ban mindössze egyetlen vékonyka kötet jelent meg a függetlenségi háború történetéről (Szuhay-Havas Ervin: TIZENHÁROM CSILLAG Kossuth). Olykor-olykor kiadtak egy-egy életrajzi művet, de Carl Sandburg nagyszabású és klasszikus értékű Lincoln-életrajzától eltekintve (Gondolat, 1965) valamennyit magyar vagy szovjet szerzők írták, s ez utóbbiak távolról sem voltak a történeti tárgyilagosság megtestesítői. Az amerikai történelmi szakirodalom klasszikus műveiből csak a nyolcvanas években adtak ki néhányat (Henry Adams: THOMAS JEFFERSON ELSŐ ELNÖKSÉGE. Európa, 1986; Charles A. Beard: AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ALKOTMÁNYÁNAK GAZDASÁGI ÉRTELMEZÉSE. Európa, 1988). Ezek azonban egy-egy rövidebb időszak problémáit mélyebben feldolgozó tudományos művek, s nem pótolhatják a népszerű, ismeretterjesztő, összefoglaló művek hiányát. Aki napjainkban magyar nyelven szeretne megismerkedni az Egyesült Államok történetének egészével, annak ötven évnél is régebbi, elavult összefoglalások állnak a rendelkezésére, vagy ha ezekkel nem elégszik meg, át kell rágnia magát tucatnyi, különböző jellegű és egyenetlen színvonalú feldolgozáson.

Nem ismerjük Amerikát, pedig a rendszerváltás óta egyre inkább jelen van mindennapi életünkben. Politikusok, üzletemberek és diákok látogatnak el hozzánk az óceán túlsó partjáról, egyre több amerikai filmet vetítenek a mozikban, sorra nyílnak az amerikai gyorsétkeztetés vendéglői, s magyar diákok is egyre nagyobb számban jutnak el amerikai egyetemekre. Aki azonban nem ismeri Amerika történelmét, az nem értheti meg társadalmának, intézményeinek és kultúrájának sajátosságait sem. Az amerikai úti beszámolókat nemegyszer értetlenséggel, idegenkedéssel és gyanakvással hallgatják hazánkban. Van ebben az Amerika-jelenségben valami kihívó, zavarbaejtő, nyugtalanító és bosszantó. Talán az, hogy európai méretekhez és előítéletekhez szokott gondolkodásmódunkkal egyszerűen képtelenek vagyunk felmérni ezt a túlságosan is hatalmas, gazdag és sokszínű országot? Könnyű jóindulatú ér-

deklódással figyelni a sajátunkhoz hasonló vagy a sajátunktól mindenben eltérő kultúrájú társadalmakat. Ellenszenvünket és előítéleteinket az a kultúra kelti fel, amely a sajátunkból fejlődött ki, bizonyos elemeire könnyűszerrel ráismerhetünk, s mégis más úton fejlődött, mégis idegen. Európa úgy néz Amerikára, mint a szülő, akinek a gyermeke túlságosan is erős, gazdag és magabiztos lett, s ő minden fiatalossága ellenére is kissé régmódinak tűnik mellette. Hogy is ne bosszankodna! Kétszáz éve az USA még csak jelentéktelen, vidékies, part menti gyarmatáncolat volt, s most a világ vezető nagyhatalma! Európai segítséggel vívta ki a függetlenségét Nagy-Britanniától, majd katonai beavatkozásával eldöntötte két európai eredetű világháború kimenetelét. „Ki olvas amerikai regényeket? Ki ismer egyetlen amerikai zeneszerzőt is?” – tették fel a kérdést gúnyosan a XIX. század elején, napjainkra pedig az amerikai nagyvárosok és egyetemek váltak a világ tudományos és művészeti életének legfontosabb központjaivá.

Kolumbusz felfedezőútjának ötszázadik évfordulója alkalmából két kiadónk is részántha magát egy-egy nagyobb szabású, átfogó jellegű, amerikai szerző által írt történelmi szintézis megjelentetésére. Daniel J. Boorstin és Carl N. Degler művei több szempontból is hasonlítanak egymásra. Mintha szerzőik közös célt tűztek volna ki maguk elé: egyikük sem írt hagyományos, narratív történelmi feldolgozást, amely többé-kevésbé kiterjed minden fontosabb történelmi jelenségre és eseményre. „*Másfél évszázad alatt ezen az ijesztő földrészen egy új civilizáció körvonalai bontakoztak ki. Hogyan történt mindez?*” – teszi fel a kérdést Boorstin könyve előszavában, Degler pedig így fogalmazza meg céljait: „*Könyvünk arra a kérdésre keresi a választ: hogyan váltak olyanná az amerikaiak, mint amilyenek most, a huszadik század derekán? Más szavakkal, az amerikai múlt sokféle mozzanatát itt a jelen látószögén át szemléljük... A múlt azon vonatkozásaira szorítkozom, melyek hatással voltak a jelenre.*” Vagyis mindkét szerző azoknak a társadalmi, politikai és kulturális sajátosságoknak a kialakulását mutatja be, amelyek olyannyira jellegzetessé teszik a mai amerikai életformát.

E célkitűzésnek megvannak a maga előnyei és a maga hátrányai. A könyvekből

megismerhetjük a sajátos amerikai gondolkodásmódnak, az idealizmus és pragmatizmus különös elegyének a kialakulását, megtudhatjuk, miért került sor arra, hogy „*az egyetemi oktatás Amerikában, akárhogya is nézzük, egyetemi hallgatók középfokú képzése lett*” (Boorstin, 238. o.), Boorstin külön fejezetben mutatja be, miért és hogyan vesztették el a műveltek a kiváltságaikat, melyek voltak az Újvilág XVIII. századi, kezdetlegesebb orvostudományának sikerei és kudarcai, hogyan alakult ki a „*célszerű vallásosság*” és az *angliainál jóval egyöntetűbb, „művelt köznyelv*”. (Boorstin eredetileg háromkötetes művéből egyelőre csak az első, a gyarmati korszakot feldolgozó kötet jelent meg, s csak reménykedhetünk abban, hogy a másik két kötetről könyvkiadásunk válságos helyzete miatt sem kell lemondanunk.) Deglertől megtudhatjuk, hogy kik is voltak tulajdonképpen azok a sokat emlegetett puritánok; kitűnően tisztázza, mit képviseltek a konzervatívok és a radikálisok az amerikai forradalom különböző szakaszaiban; és hogy egyáltalán mennyiben volt forradalmi ez a forradalom. Megismerkedhetünk az Egyesült Államok területi terjeszkedésével, a „*közlekedési forradalommal*”, a krónikus munkaerőhiánytól szenvedő ipar kialakulásával, a turneri „*határvidék*” fogalmának ellentmondásaival s a kormányzat demokratizálódásának folyamataival. Igen érdekes fejezetek mutatják be a rabszolgaság összetett problémáját, a polgárháború következményeit, a faji ellentéteket, a nagyarányú bevándorlás társadalmi hatását és a progresszivismus „*reformhurrikánját*”. Mind Boorstin, mind Degler könyve terjedelmes bibliográfiai fejezettel zárul, s minden bizonnyal bekerülnek majd a felsőoktatás leghasznosabb és leggyakrabban forgatott történelmi kézikönyvei közé.

A baj csak az, hogy mindkét szintézis egy olyan olvasótábor számára íródott, amely már többé-kevésbé tisztában van az amerikai történelem eseménytörténetével, s amelynek rengeteg egyéb, leíró jellegű, narratív ismeretterjesztő történelmi munka áll a rendelkezésére – vagyis nem a szélesebb magyar olvasótábor számára. Degler is bevallja az előszóban, hogy könyvéből „*sok olyan tényanyag hiányzik, amely általában szerepel az Amerika történelét tárgyaló művekben. Az olvasókat figyelmeztet-*

telrünk kell, hogy semmit sem találnak itt az 1868 és 1901 közötti elnöki kormányzatokról, nem történelmi említés az amerikai indiánokról vagy a tizenhetedik századi gyarmatok településtörténetéről; az 1812-es háborúra pedig csupán egy lábjegyzet utal”. E könyveket nem azok fogják élvezettel és haszonnal forgatni, akik arra kíváncsiak, hogy mi is történt tulajdonképpen Amerikában, hanem azok, akik arra, hogyan is értelmezzük mindazt, ami ott történt, s mindezek milyen módon járultak hozzá a mai Egyesült Államok sajátos arculatának kialakításához. Félő, hogy a magyar olvasók nem fogják tudni, ki is az a Cotton Mather, William Penn és John C. Calhoun, akiket oly gyakran emlegetnek a szerzők, hogyan is „kettőzte meg” Jefferson kormányzata az Unió területét, s hol is van az a „Dixiland”, amelyet itt nem zenei irányzatként, hanem földrajzi-kulturális régióként említenek meg. Boorsün és Degler kötetei – bármennyire fontos, mély és tanulságos interpretációi is Amerika történetének – nem pótolhatják a szélesebb olvasóközönség számára is befogadható, népszerűbb, átfogó jellegű feldolgozásokat. Azokat, amelyek – Degler szavaival élve – „a múltbeli eseményeket olyan aprólékos pontossággal adják elő, amennyire csak ezt a kutatás, az irodalmi stílus és a rendelkezésre álló terjedelem megengedi”.

Paolo Emilio Taviani kötete, a KOLUMBUSSZAL AMERIKÁBA viszont éppen ilyen alkotás. Nem hiányzik belőle sem az elemző, sem az interpretáló törekvés, elsősorban azonban mégis narratíva. A szerző Kolumbusz első utazásának történetét dolgozta fel, s könyvét mind a szakember, mind a történettudományban járatanabb olvasó élvezettel forgathatja. Taviani nemcsak a történeti forrásokkal és a Kolumbusz-irodalom korábbi eredményeivel ismerteti meg az olvasót, de maga is végigjárta a nagy „Genovai” útvonalát, s megismerkedett azokkal a szigetekkel és partszakaszokkal, amelyeket Kolumbusz ünnepélyesen birtokba vett Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella számára. Számos elterjedt legendát is megcáfol: a források elemzésével arra az eredményre jutott, hogy semmiféle komolyabb lázongásra nem került sor a tengerészek körében a nyugat felé tartó hajózás idején. A közhiedelemmel ellentétben Kolumbusznak nem kellett fásztó viták során meggyőznie szűk látókörű kortársait

arról, hogy a Föld gömbölyű, hiszen ezt az elméletet akkoriban már egyeden komolyabb szakember sem vitatta. Az sem igaz, hogy a nagy felfedező magányosan és nyomorogva halt meg: módos emberként hunyta le szemét, fia és barátai pedig ott álltak halálos ágya mellett. Taviani Martín Alonso Pinzont is felmenti az árulás vádjá alól: nem azért hagyta el Kolumbuszt a hazafelé vezető úton, hogy elsőként közölje a felfedezés hírért a spanyol királyi párral, hanem a vihar következtében távolodott el Kolumbusz hajójától.

A szerző nem elfogult hőseivel szemben, nyíltan beszél „beképzeltségéről”, rögeszméről és macacsságáról, hozzátéve persze, hogy „pontosan gógós és macacs természetének köszönhető, hogy képes volt véghezvinni azt a vállalkozást, amely sokak szemében lehetetlennek, abszurdnak tűnt”. (74. o.) Taviani azt is tisztázza, mit jelent tulajdonképpen a „felfedezés” érdeme, amit újra meg újra el akarnak vitatni Kolumbusztól, hol a vikingekre, hol az írekre, hol másokra hivatkozva. Nem az a felfedező, aki mindössze eljut valahová, hanem az, aki közlésezi eredményeit, kijelöli az útvonalat, s lehetővé teszi, hogy mások is eljuthassanak az újonnan felfedezett területre. Ebben az értelemben tehát mindenképpen Kolumbusz kell Amerika felfedezőjének tekintenünk.

Minden történelmi korszak kialakította a saját ideológiai szükségleteinek megfelelő Kolumbusz-mítoszt. 1792-ben – a felfedezés háromszázadik évfordulóján – az Egyesült Államokban azt a Kolumbuszt ünnepelték, aki elsőként jelölte ki az utat, merre lehet elmenekülni az Óvilág zsarnokai elől, s hol lehet megalapítani egy szabad köztársaságot. Az új állam az ő tiszteletére nevezte el Columbia Egyetemnek a New York-i King's College-t s Columbia Kerületnek tervezett fővárosa helyszínét. A XIX. század egyrészt a magányos, romantikus hőst, másrészt a terjeszkedés és a fejlődés megtestesítőjét tisztelte a nagy felfedezőben. A francia katolikusok még szentté avatásának a lehetőségét is felvetették, arra hivatkozva, hogy Kolumbusz tette lehetővé a keresztény vallás kiterjesztését egy új kontinensre. A XX. században felszabadult gyarmatok és az úgynevezett „harmadik világ” népei számára viszont Kolumbusz az európai hódítás és a gyarmati kizsákmányolás megtestesítőjévé vált. Az Amerikai Indián

Mozgalom egyik vezetője kijelentette róla, hogy Hitler jelentéktelen, fiatalkorú bűnözőnek tűnik mellette, mások pedig őt nyilvánították felelősnek mindazon erőszakért, pusztításért és elnyomásért, amelyre az európai hódítás következtében sor került (s amelyekre, sajnos, Kolumbusz nélkül is minden bizonnyal sor került volna).

E nyilvánvalóan abszurd és történelmietlen vádaskodások korában üdítő és tanulságos olvasmány Taviani könyve. Sok ilyen látványosan illusztrált, olvasmányos és mégis tudományos pontossággal megírt ismeretterjesztő műre lenne szükségünk ahhoz, hogy hazánkban is egyre többen felfedezzék maguknak Amerikát. Csak abban reménykedhetünk, hogy lefordíttatásukhoz és kiadásukhoz nem kell megvárnunk a következő Kolumbusz-évfordulót.

Hahner Péter

AZ „ÚJRAOLVASÁS” LEHETŐSÉGEI

*Urs Bitterli: „Vadak” és „civilizáltak”
Gondolat, 1982. 624 oldal*

Éppen tíz éve jelent meg a Gondolat Kiadónál Urs Bitterli könyve, amely alcíme szerint AZ EURÓPAI-TENGERENTÚLI ÉRINTKEZÉS SZELLEM- ÉS KULTÚRTÖRTÉNETÉ-ről szól. A több mint hatszáz oldalas munka akkoriban szolid tudományos teljesítménynek látszott, amely számos érdekes leírást, megdöbbentő adatot, korabeli tudósítást tartalmazott a felfedezések történetéről, a gyarmatosítás korai időszakáról, a gyarmatosítók és a bennszülöttek történelmi jelentőségű találkozásáról. A könyv azon elgondolkoztató s egyben figyelemre méltó kritikai érzéket és erkölcsi elkötelezettséget mutató etnológiai, történeti, kultúrtörténeti kötetek sorát gyarapította, amelyet az ember megvásárolt, majd átlapozott, itt-ott beleolvasott, s végül feltette a polcra, mondván „most nincs annyi időm, de egyszer még elolvasom”. Aztán a könyv, osztozván a „szolid tudományos munkák” sor-

sában, évekig csendesen porosodott a polcon.

Ha azonban ma veszi valaki kézbe e könyvet, meghökkenve állapíthatja meg, a szöveg olvasata jelentős mértékben megváltozott – vagy talán pontosabban fogalmazva, átalakult – az elmúlt évtizedben. Mintha az egykori szöveg a teljes elfeledettség ellen azzal védekezett volna, hogy újjászületett, létrehozta önnön olvasatának újabb és újabb dimenzióit. Vagy talán azt kellene mondani, míg e kötet Csipkerózsika-álmát aludta, összeomlott az a világ, amelyben megszületett, s most ébresztgetésének pillanataiban a megváltozott világ új olvasatot követel? S ha így van, miért olvassuk ma másként ugyanazt a szöveget, mint tíz évvel korábban; hol vannak az összefüggések a megváltozott világ és a másfajta olvasat között? Egy szöveg különböző dimenzióinak különböző időpontokban történő felfedezéséről avagy a megváltozott világnak a szöveg radikális újraértelmezésére irányuló kísérletéről van-e szó? E kérdések ma már nemcsak filozófiai dimenziókkal bírnak, hanem számos társadalomtudományi diszciplínán belül – irodalomtudomány, nyelvészet stb. – kérdőjelezik meg az eddigi tudományos gyakorlatot, s készítenek az embert a szövegek mibenlétének ismételt átgondolására. Nincs ez másképpen a különösen az angolszász országokban jelentős tudománytörténeti hagyományokkal bíró kulturális antropológia esetében sem. E tudományterület tradicionálisan a „primitív”, az „egzotikus”, azaz az Európán kívüli kultúrákkal foglalkozik, ezekről a kultúrákról szóló beszámolókat, leírásokat állít elő. Ez a tevékenység azonban csak látszólag ártatlan szórakozás, valójában igen lényeges ismeretelméleti és morális problémák húzódnak meg mögötte. E problémák persze nem kötődnek kizárólagosan a kulturális antropológiához, hanem általában jellemzik azokat a tudományterületeket, amelyek empirikus eszközökkel vizsgálnak más kultúrákat. Másrészt ezek a problémák nemcsak a tudományos megismerés következményei, folyamatai, hanem az emberek közötti együttélés történetileg kialakult sajátosságai. Itt ugyanis az *idegenség*, a *kulturális másság* létrejöttének folyamatáról van szó; ez az a probléma, amely ott rejlik a tudományos kutatás háttérében, és mélyen benne